

नेपाल बालसाहित्य समाजको घान्द्रुक घोषणा

असल नागरिकका लागि असल बालसाहित्य ! सही समयमा सही साहित्य !!

(घोषणाको सार)

- १) असल नागरिक जन्माउन असल बालसाहित्यको आवश्यकता हुन्छ । बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासका लागि उपयुक्त समयमा उपयुक्त बालसाहित्य उपलब्ध हुनुपर्छ ।
- २) स्वस्थ बौद्धिक तथा मनोरञ्जनका सामग्री उपभोग गर्न पाउनु तथा हानीकारक र शोषण गर्ने सञ्चार सामग्री वा विषयवस्तुबाट सुरक्षित हुन पाउनु बालबालिकाको अधिकार हो ।
- ३) बालबालिकालाई उनीहरूकै भाषामा उच्च गुणस्तरको बालसाहित्य उपलब्ध गर्नु गराउनु राज्यको दायित्व हो । राज्यले बालविकास, बालहित र शिक्षा नीति तथा कार्यक्रमहरूमा बालसाहित्यलाई समावेश गर्नु, गराउनुपर्छ ।
- ४) नयाँ नेपालको निर्माणमा बालबालिकाको विशेष भूमिका र जिम्मेवारी मनन गर्दै उनीहरूलाई उपयुक्त तरिकाले हुर्काउनका लागि नेपालको भौगोलिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, जातीय, लैङ्गिक, क्षेत्रीय आदि विविधतालाई सम्मान गर्ने उच्च गुणस्तरको समतामूलक, समावेशी तथा बहुसांस्कृतिक बालसाहित्य सिर्जना गर्न, गराउन बालसाहित्य सर्जक, कलाकार, सम्पादकहरू लाग्नुपर्छ ।
- ५) बालसाहित्य प्रवर्द्धनका निम्ति राज्यले विशेष नीति, रणनीति र कार्यक्रम बनाई लागु गर्नुपर्छ । हरेक आवधिक योजनामा बालसाहित्यको भूमिका स्पष्टसँग उल्लेख हुनुपर्छ ।
- ६) बालहित र बालअधिकारको काममा लागिपरेका अन्तर्राष्ट्रिय र राष्ट्रिय संस्थाहरूले आफ्ना नीति तथा कार्यक्रममा बालसाहित्य प्रवर्द्धनलाई समावेश गर्नुपर्छ ।
- ७) बालसाहित्य प्रवर्द्धनमा कार्यरत संस्थाहरूले नेपाली बालसाहित्यको अभिलेखन, अध्ययन, अनुसन्धान, अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा गुणस्तर मापन/निर्धारण गर्नुपर्छ ।
- ८) नेपाली बालसाहित्यको गुणस्तर बढाउन; नेपाल र नेपालका अन्य राष्ट्रिय भाषामा बालसाहित्यको अनुवाद र प्रकाशन गर्न, गराउन; आधुनिक सूचना तथा सञ्चार प्रविधि र माध्यमहरूबाट बालसाहित्यको व्यापक पहुँच बढाउन एवं बालसाहित्य सर्जक, कलाकार, सम्पादकहरूको क्षमता र सीप विकास गर्न बालसाहित्य प्रवर्द्धनमा कार्यरत संस्थाहरू सक्रिय रूपमा लाग्नुपर्छ ।
- ९) प्रत्येक विद्यालयमा पुस्तकालय र प्रत्येक पुस्तकालयमा पाठ्यक्रमबाहेकका सकेसम्म धेरै बालपुस्तक र बाल मनोरञ्जन सामग्री हुनुपर्छ । साथै हरेक कक्षाका विद्यार्थीहरूले बालसाहित्य पढ्ने बालमैत्री व्यवस्था अनिवार्य रूपमा हुनुपर्छ ।
- १०) बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासमा बालसाहित्यको भूमिकालाई स्वीकार गर्दै अभिभावक, परिवार र समाजले बालबालिकालाई असल बालसाहित्यतिर प्रवृत्त गराउन सक्रिय हुनुपर्छ ।
- ११) बालबालिकालाई मिडियाको हानीकारक प्रभावबाट जोगाउन बालविकासका काममा लागिपरेका सबै सरोकारवालाहरूले सक्रिय भूमिका खेल्नुपर्छ ।
- १२) बालसाहित्यका सर्जक, कलाकार, सम्पादक तथा प्रकाशकहरू बालबालिकालाई कुनै पनि प्रकारले अहित गर्ने विज्ञापन तथा अन्य आमसञ्चार सामध्यममा संलग्न हुनुहुँदैन ।
- १३) बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासमा आमसञ्चारका माध्यमहरूको भूमिका निरन्तर बढिरहेको सन्दर्भमा बालबालिकाका लागि आवश्यक र उपयुक्त बौद्धिक र मनोरञ्जनका सामग्री र विषयवस्तु उपलब्ध गराउनु आमसञ्चारका माध्यमहरूको दायित्व हो । आमसञ्चारका माध्यमहरू बालबालिकाको विकासलाई प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा हानी पुर्याउने कामप्रति सचेत हुनुपर्छ ।

पृष्ठभूमि

नेपाली बालसाहित्यको अवस्था

नेपाली बालसाहित्यको पहिलो पुस्तक **गोर्खा पहिलो किताब** वि.सं. १९४९ मा प्रकाशित भएको थियो । त्यसपछिका ११५ वर्षमा अर्थात् २०६४ फागुन मसान्तसम्ममा नेपाली बालसाहित्य र बालवाङ्मयका १२८० कृति प्रकाशित भएको अभिलिखित छ । वितेका दुई वर्षमा भण्डै २०० शीर्षकका पुस्तक छापिएको अनुमान गर्दा नेपाली बालवाङ्मयका १५०० जति पुस्तक प्रकाशित भएको देखिन्छ । अधिकांश पुस्तक एक संस्करणमा १००० प्रति छापने परम्परा अहिले पनि छ । यो हिसाबले १५ लाख थान पुस्तक छापिएको अनुमान गर्न सकिन्छ । एक वर्षदेखि १८ वर्ष उमेरका नेपाली बालबालिकाको सङ्ख्या कुल जनसङ्ख्याको लगभग आधा अर्थात् डेढ करोड छ । यो हिसाबले दश हजार बालबालिकाको भागमा एउटा शीर्षकको पुस्तक पर्छ भने दश जना बालबालिकाको हातमा एक थान बालपुस्तक पर्छ । यो स्थिति निश्चय नै चिन्ताजनक हो ।

वि.सं. २०६२ सालमा काठमाडौँ उपत्यकामा गरिएको एउटा सङ्क्षिप्त सर्वेक्षणअनुसार नेपालमा विगत दुइतीन वर्षयता वार्षिक ७० देखि ८५ वटा बालपुस्तक प्रकाशित हुन्छन् । तीमध्ये सातदेखि दश प्रतिशतसम्म कृतिमात्र सर्वसाधारण पाठकसम्म पुग्छन् । उपत्यकाका बोर्डिङ स्कुलका १३ प्रतिशत बालबालिकाले मात्र नेपाली बालसाहित्य पढ्छन् । भण्डै ९४ प्रतिशत बालसाहित्यका पुस्तक पहिलो संस्करणमै सीमित हुन्छन् । ९० प्रतिशत पुस्तक एक हजार प्रतिमात्रै छापिन्छन् । सरकारी विद्यालयका २३ प्रतिशत बालबालिकाले मात्र बालसाहित्य पढ्ने मौका पाउँछन् । यदि समयमै बालोपयोगी र स्तरीय बालसाहित्य उत्पादन गर्न सकिएन भने नेपाली बालपाठकहरू नेपाली बालसाहित्यबाट विमुख हुन सक्छन् ।

विधागत दृष्टिले २०६४ फागुनसम्म प्रकाशित बालवाङ्मयका १२८० पुस्तकमध्ये कथाका ३३७, कविता र गीतका २३२, अरू भाषाबाट नेपालीमा अनुदित २८३, चित्रपुस्तक र कमिक्स १७८, उपन्यास ६४, जीवनी ४७, नाटक १५, निबन्ध १५, इतिहास २, विश्वकोष १, शब्दकोश १, बालबालिकासँग अन्तर्वार्ता १ र अन्य १ विधाका पुस्तक प्रकाशित भएका छन् । सङ्ख्याको दृष्टिले नाटक, निबन्ध, इतिहास र कोश तथा ज्ञानविज्ञानका पुस्तकहरूको सङ्ख्या निककै कम छ भने गुणस्तरको दृष्टिले विभिन्न विधाका पुस्तकले समेटेका विषयवस्तु र तिनको प्रस्तुतिको तथा पुस्तकको लेखन, चित्राङ्कन, सम्पादन तथा मुद्रणमा विभिन्न कमीकमजोरीहरू छन् ।

बालबालिकाको शैक्षिक, मानसिक, संवेगात्मक तथा सामाजिक विकासमा बालसाहित्यको भूमिका र महत्वलाई बुझेर बालहित, बालविकास र बालअधिकारका क्षेत्रमा कार्यरत केही स्वदेशी तथा विदेशी संस्थाहरूले नेपाली बालसाहित्यका पुस्तक थोकमा किन्ने र बाँड्ने काम केही समयदेखि भइरहेको छ । तर बालसाहित्यको विकासको लागि राज्यको नीति, योजना, कार्यक्रमको अभाव छ । बालबालिकाका लागि राष्ट्रिय कार्ययोजना नेपाल (आ.व.२०६१ र ६२-२०७१ र ७२) मा बालसाहित्यको कुनै चर्चा छैन । राष्ट्रिय योजना आयोगका आवधिक योजनाहरूमा पनि यसको उल्लेख हुने गरेको छैन । यसको फलस्वरूप अन्तर्राष्ट्रिय र राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थासँग समेत कुनै अवधारणा, नीति, योजना, कार्यक्रम देखिँदैन । बालसाहित्यप्रति राज्यको प्रत्यक्ष जिम्मेवारी देखिँदैन । यसैले नेपाली बालसाहित्य अहिले भण्डै बेवारिसे अवस्थामा छ ।

बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासका लागि बालसाहित्यको महत्व र आवश्यकताबारे अधिकांश अभिभावक र नागरिक समाजमा पर्याप्त चेतना आइसकेको छैन । बालसाहित्य सिर्जना र उत्पादनसँग सम्बन्धित व्यक्ति र निकायहरूमा बालसाहित्य सिर्जना र उत्पादनबारे जिम्मेदारीको भावना, व्यावसायिक सीप र दक्षता यथेष्ट मात्रामा छैन भने बालसाहित्य उत्पादन र वितरण व्यवसायमा लगानी र स्वस्थ प्रतिस्पर्धा अपर्याप्त छ ।

अहिले विश्वमै सूचना र सञ्चारको अभूतपूर्व बाढी आएको छ । अखबार, रेडियो, टेलिभिजन, सिनेमा, भिडियो गेम, इन्टरनेटजस्ता शक्तिशाली माध्यमहरूमा बालबालिका रमाउन थालेका छन् । हामीले के खाने, के लाउनेदेखि लिएर कस्तो शिक्षा विचार राख्ने भन्ने सम्मका कुरा यी सञ्चार माध्यमहरूले गर्न थालेका छन् । हाम्रो राजनीतिक र सामाजिक भविष्यसमेत यी माध्यमहरूले निर्धो गर्न थालेका छन् । विश्वव्यापी रूपमा फैलिएका यस्ता संचार माध्यमहरूसँग बेच्ने र नाफा कमाउने बाहेक बालबालिका र समाजप्रति कुनै जिम्मेवारी छैन । यसले साहित्य र संस्कृतिलाई समेत नाफा कमाउने साधन बनाउँदैछ । फलस्वरूप हाम्रो जीवन र लोकतन्त्रमाथि गम्भीर हाँकहरू आउन थालेका छन् ।

नेपालका अधिकांश विद्यालय, शहर र गाउँहरूमा पुस्तकालय छैनन् । भएका पुस्तकालयहरूमा पनि बालपाठकहरूका लागि सामग्री र स्थान पर्याप्त मात्रामा छैन । बालबालिकाका लागि लक्षित कतिपय पुस्तकालयहरूमा विद्यालयका पाठ्यपुस्तक मात्रै छन् । पाठ्यक्रमका पुस्तकबाहेकका बालसाहित्यिक पुस्तकहरू राख्ने चलन अधिकांश

पुस्तकालयमा देखिँदैन । विद्यालयका पुस्तकालयका लागि दिइने सरकारी सहयोग पुस्तक र पुस्तकालयमा भन्दा अरू काममा लगाइएको पाइन्छ ।

बालसाहित्यको अनुसन्धान, समीक्षा, निरन्तर अनुगमन, मूल्याङ्कन र दिशा निर्देशन गर्ने संस्थागत प्रयासको नेपालमा निकै खाँचो छ । यसको अभावमा बालसाहित्यमा व्यावसायिक विशेषज्ञता र जिम्मेवारयुक्त लेखनको खडेरी परेको छ । गुणस्तरीय बालसाहित्यको सिर्जना र उत्पादन तथा नेपाली बालसाहित्यको स्तरीयकरणमा पनि यसले प्रभाव पारेको छ ।

बालसाहित्यको माध्यम अहिले पनि मौखिक, लिखित, मुद्रित माध्यममा सीमित छ । श्रव्य र श्रव्यदृश्य माध्यमको उपयोग नगन्य मात्रामा भएको छ । आधुनिक आमसञ्चार माध्यमहरू (मल्टीमिडिया) को उपयोग हुन सकेको छैन । यसको फलस्वरूप नेपाली बालबालिका विदेशी भाषा, संस्कृति र परिवेशमा निर्मित तथा वेग्लै दर्शक/श्रोतालाई लक्षित गरी बनाइएका विदेशी, तथा नाफामुखी आमसञ्चार माध्यमद्वारा प्रस्तुत सामग्रीको उपयोग गर्न बाध्य छन् ।

हाल आएर विद्यालयका पाठ्यपुस्तकबाहेक पनि बालबालिकाले बालसाहित्य पढ्नुपर्छ भन्ने चेतना विस्तारै बढिरहेको छ र बालपुस्तकहरूको विक्री बढेको छ । तर नेपाली बजारमा खपत हुने बालपुस्तकको दश प्रतिशत पनि नेपाली बालसाहित्य र बालपुस्तकहरूले पूरा गर्न सकेका छैनन् । ९० प्रतिशतभन्दा बढी विदेशी र विरानो देश, विरानो संस्कृति र भाषाका पुस्तकहरूले नेपाली बालपुस्तकको बजार ओगटेको छ । बढ्दो मागलाई पूरा गर्न नेपाली बालपुस्तक चारदेखि पन्ध्र हजार प्रतिसंस्करण छापिन थालेका छन् र केही पुस्तकका चार पाँच संस्करणसम्म प्रकाशित हुनुले आशा र उत्साहको सङ्केत दिइरहेको छ ।

घोषणाका आधारहरू

बालबालिकाको सार्वज्ञीय विकास

बालसाहित्यले बालबालिकाको भाषिक क्षमता, सञ्चार क्षमता, सामाजिक सम्बन्ध र समाजिकीकरणमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्छ । यसले बालबालिकाको भावनात्मक/संवेगात्मक (emotional) विकास तथा शैक्षिक अथवा सिक्ने (cognitive) क्षमताको विकासमा मुख्य भूमिका खेल्छ । असल साहित्यले बालबालिकाको मानसिक विकासका साथै असल संस्कार, विचार र व्यवहार विकास गर्छ । सारमा असल साहित्यले असल नागरिक बन्न सघाउँछ ।

यसले बालबालिकाको भावनात्मक/संवेगात्मक (emotional) विकास तथा शैक्षिक अथवा सिक्ने (cognitive) क्षमताको विकासमा मुख्य भूमिका खेल्ने हुनाले

संयुक्त राष्ट्रसंघको बालअधिकारसम्बन्धी अनुबन्धको धारा १७ मा पनि बालबालिका आफ्नो विकासको लागि आवश्यक विभिन्न माध्यमबाट सूचना र ज्ञान, भाषाको विकास गर्ने अवसर, बालपुस्तक तथा स्वस्थ मनोरंजनका सामग्री पाउने र हानीकारक सामग्रीबाट बच्न पाउने अधिकार छ ।

बालबालिका भोलिको नेपालका निर्माता हुन् । नयाँ नेपाल बनाउन सचेत, सक्षम, जिम्मेवार, अनुशासित र असल नागरिकको आवश्यकता पर्छ । योग्य र असल नागरिक निर्माण गर्न बालबालिकामा जन्मेदेखि नै असल संस्कार, चिन्तन र व्यवहारको विकास गर्नु पर्छ । यसका लागि बालबालिकाको विभिन्न अवस्थामा साहित्यका विविध विधाले विभिन्न तरिकाले भूमिका खेल्छ ।

राष्ट्रिय विविधताको सम्मान

नेपाल भौगोलिक, जातीय, सांस्कृतिक, भाषिक, धार्मिक तथा सामाजिक विविधतायुक्त देश भएको र विगतको हिंसात्मक द्वन्द्वलाई दोहोरिन नदिन तथा चाँडै नै नेपाल सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रमा जान लागेको अवस्थामा एक समुदायले अर्को समुदायको क्षेत्र, जातजाति, संस्कृति, भाषा तथा सामाजिक मूल्यमान्यताको सम्मान गर्नु आवश्यक छ । साथै हरेक द्वन्द्व तथा समस्याको अहिंसक/शान्तिपूर्ण समाधान निकाल्नका लागि आपसी समझदारी र सम्मान बढाउनु आवश्यक छ । लोकतान्त्रिक, समावेशी, सामाजिक न्यायपूर्ण समाजको सिर्जना गर्न तथा विगतको द्वन्द्वको त्रास र नकारात्मक प्रभाव हटाउनका लागि बालबालिकामा नयाँ संस्कार र मूल्यमान्यता संप्रेषण गर्ने विशिष्ट साहित्यको आवश्यकता छ ।

मिडियाको हानिकारक प्रभावबाट सुरक्षण

उहिले अभिभावक, परिवार तथा विद्यालयले बालबालिकालाई जीवनका मूल्यमान्यता सिकाउँथे भने अहिले यो भूमिका पत्रपत्रिका, रेडियो, टेलिभिजन, भिडियो र इन्टरनेटजस्ता आधुनिक मिडियाले खेलेरहेको छ । तर मिडिया समाजप्रति भन्दा विज्ञापकप्रति जिम्मेवार र नाफाप्रति सचेत छ । सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा भएको विकास, भूमण्डलीकरण तथा आमसञ्चारको व्यापारीकरणले गर्दा बालबालिकाहरूको चरित्रमा गलत मूल्यमान्यता एवं संस्कार तथा हिंसात्मक स्वभाव बढ्ने खतरा निरन्तर बढिरहेको छ । मिडियाको हानिकारक प्रभावबाट बालबालिकालाई जोगाउन र स्वस्थ र आनन्ददायी बौद्धिक खुराक दिनका लागि बालहितसँग सरोकारवाला सबै निकायको जिम्मेवारी छ र यसका लागि असल बालसाहित्यको भूमिका निरन्तर बढिरहेको छ ।

सुरक्षित समाजको सिर्जना

सूचना र सञ्चार प्रविधिको अकल्पनीय विकासका साथै यातायातको सुविधाले गर्दा विश्वको एउटा कुनामा बसेको व्यक्तिले विश्वको कुनै पनि भागमा आनन्द र आतङ्क दुवै फैलाउन सक्ने स्थिति बनेको छ । फलस्वरूप विश्वको कुनै पनि देश, गाउँ, सहर वा समाजमा बालबालिकालाई कसरी हुर्काइन्छ भन्ने विषयले त्यो देश, गाउँ, सहर वा समाजमात्र होइन सिङ्गो विश्वलाई प्रभाव पार्न सक्छ । यसैले बालबालिकाको हुर्काइ/लालनपालन विश्वसमुदायकै चासोको विषय बनेको छ ।

परिवर्तनको गति यति तीव्र भइरहेको छ कि बालबालिकालाई हुर्काउने, सिकाउने र असल नागरिक बनाउने सबै प्रचलित तरिकाहरू अपर्याप्त र असफल हुन थालेका छन् । बालबालिकालाई अरूको भावना बुझ्न सक्ने (empathetic) बनाउनु समाज र विश्वकै समृद्धि र सुरक्षाका लागि आवश्यक भएको छ । अतः असल बालसाहित्यद्वारा असल नागरिक हुर्काउनु विश्व समुदायकै चासो र जिम्मेवारीको विषय बनेको छ ।

वातावरण संरक्षण

जलवायु परिवर्तन अहिलेको विश्वकै जल्दोबल्दो समस्या हो । यसले विश्वभरिकै बालबालिकाको भविष्य प्रभावित हुन लागेको छ । एकातिर भावी सन्ततिलाई सुरक्षित विश्व सुम्पनु छ भने अर्कोतिर जलवायु परिवर्तनको गतिलाई मत्थर पार्नका लागि मानिसले जीवन शैलीमा परिवर्तन गर्नु पर्ने विषयहरूमा बालबालिकालाई अभ्यस्त गराउनु जरुरी छ । यसैले वातावरण संरक्षण गर्ने र जलवायु परिवर्तनको गति घटाउने क्रियाकलापमा बालबालिकालाई प्रोत्साहित र संलग्न गर्नका लागि अनुकूल बालसाहित्यको सिर्जना गर्नु अति आवश्यक छ ।

राष्ट्रिय, अन्तरराष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धी सुयोग्य व्यक्तित्वको निर्माण

बढ्दो जनसङ्ख्या, भूमण्डलीकरण र व्यापारीकरणले गर्दा सबै क्षेत्रमा देशभित्र र बाहिर पनि समृद्धिका अवसरहरू बढेका छन् साथै प्रतिस्पर्धा पनि बढेको छ । सम्मानपूर्वक बाँच्न र सम्मानित पेशा व्यवसाय गर्नका लागि चाहिने विविध भाषिक तथा सांस्कृतिक क्षमता, योग्यता र विशिष्टताहरूको आवश्यकता बढिरहेको छ । विविध विषयमा योग्य र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार पार्ने राष्ट्र र समाजकै जिम्मेवारी बढिरहेको छ । यसैले बालबालिकाको शिक्षा र समुचित लालनपालन, हुर्काइका लागि असल साहित्यको आवश्यकता पनि बढिरहेको छ ।

हामी यो विश्वास गर्छौं कि -

- असल बालसाहित्यले असल नागरिक जन्माउँछ । बालबालिकाले सही समयमा सही बालसाहित्य पाउनुपर्छ । जसरी बालबालिकाको विकासबिना देशको विकास हुन सक्तैन त्यसरी नै बालसाहित्यको विकासबिना बालबालिकाको विकास हुन सक्तैन । फलस्वरूप देशको विकास हुन सक्तैन । यसैले बालसाहित्यको विकासमा समाज, सरकार र सर्जक - तीनै पक्षको दायित्व छ ।

- बालसाहित्यको विकासमा राज्यको प्रमुख भूमिका छ । संयुक्त राष्ट्रसंघको बालअधिकारसम्बन्धी अभिसन्धीको पक्षको हैसियतले बालबालिकाको मानिसिक विकासका लागि आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराउनु राज्यको दायित्व नै हो । अतः सरकार/राज्यले बालसाहित्यको विकासका लागि प्रवर्द्धक र नियामकको पनि भूमिका खेल्नु आवश्यक छ ।
- एकातिर बालबालिकाको समुचित विकासका लागि असल बालसाहित्यको आवश्यकता छ, भने अर्कोतिर भूमण्डलीय, नाफामुखी र हानिकारक मिडियाबाट बालबालिकालाई जोगाउने जिम्मेवारी पनि छ । असल साहित्यको विकास नगरी हानिकारक मिडियालाई विस्थापित गर्न सकिँदैन ।
- असल बालसाहित्यको प्रवर्द्धनमा समाजको जिम्मेवार अङ्गको हैसियतले अभिभावक, सर्जक, उत्पादक, बालहित र अधिकारमा लागेका व्यक्ति तथा निकायहरूको विविध भूमिका र जिम्मेवारीहरू छन् ।
- बालबालिकाको सामाजिक, सांस्कृतिक मूल्यमान्यता र जीवनदृष्टि विकास गर्नमा अहिले आएर मिडियाले सबैभन्दा बढी भूमिका खेल्न थालेको हुँदा बालबालिकाको हित र असल बालसाहित्यको विकासमा सूचना तथा सञ्चार क्षेत्रको महत्वपूर्ण भूमिका छ र यो भूमिका निरन्तर बढिरहेको छ ।
- बालसाहित्य सर्जक (लेखक, कवि र कलाकार), बालसाहित्यका विविध माध्यमका व्यवसायीहरू (छापा माध्यमका प्रकाशक, मुद्रक, विक्रेता; श्रव्य तथा श्रव्यदृश्य माध्यमका प्रसारक, उत्पादक, वितरक, निर्देशक तथा व्यावसायिक निकाय) ले असल बालसाहित्य सिर्जना र उत्पादनमा विशेष योगदान गर्नुपर्छ ।

माथि उल्लिखित जिम्मेवारी र कर्तव्य बोध गर्दै बालबालिकाको हित र बालसाहित्यको प्रवर्द्धनमा लागेका बालसाहित्यसँग विभिन्न तरिकाले सरोकार राख्ने व्यक्ति र निकायहरू सबै सरोकारवालाहरूका सामु यो घोषणा गर्दछन् :

१ राज्य / सरकारसँग

- बालबालिकाहरूसँग राज्यबाट उनीहरूकै भाषामा उच्च गुणस्तरका सांस्कृतिक र मनोरञ्जनात्मक सामग्रीहरू आवश्यक मात्रामा प्राप्त गर्ने अधिकार छ ।
- बालबालिकाको शैक्षिक, सामाजिक, संवेगात्मक तथा बौद्धिक विकाससँग बालसाहित्यको अविच्छिन्न सम्बन्ध छ, भन्ने कुरालाई स्वीकार गर्दै राज्यका बालहितसम्बन्धी सबै नीति तथा कार्यक्रमहरूमा, राष्ट्रिय योजनाहरूमा तथा 'बालबालिकाका लागि राष्ट्रिय कार्ययोजना २०६२/२०६२' मा बालसाहित्यलाई आवश्यक स्थान र उचित भूमिका दिनुपर्छ ।
- सम्पूर्ण शैक्षिक संस्थाहरूमा पुस्तकालय र सबै पुस्तकालयमा कम्तीमा पनि पच्चीस प्रतिशत बालसाहित्यका पुस्तक र बालसामग्री अनिवार्य रूपमा हुनुपर्ने व्यवस्था गर्नुपर्छ ।
- प्रत्येक गाविस, नगरपालिकाका वडाहरूमा सार्वजनिक पुस्तकालय हुनुपर्छ र ती पुस्तकालयमा अनिवार्य रूपमा बालशाखाको व्यवस्था हुनुपर्छ । स्थानीय निकायले आफ्नो वार्षिक बजेटबाट निश्चित रकम सार्वजनिक पुस्तकालयलाई प्रतिवर्ष दिनुपर्छ ।
- शिक्षा नीति तथा शैक्षिक कार्यक्रममगायत विद्यालयको पाठ्यक्रम निर्माणदेखि लिएर शिक्षण प्रशिक्षणका सबै क्षेत्रमा बालसाहित्यलाई समावेश गरिनुपर्छ ।
- बालसाहित्य तथा बाल शैक्षिक सामग्री गुणस्तरीय र सस्तो बनाउन का लागि राज्यले बालपुस्तक तथा बाल शैक्षिक सामग्री उत्पादन र वितरणका विभिन्न काममा राज्यले अनुदान तथा छुट, सहूलियत र सुविधा दिनुपर्छ ।
- बालसाहित्यको विकास र प्रवर्द्धन गर्न; बालसाहित्यको गुणस्तर बढाउन; बालसाहित्यको सिर्जना, उत्पादन र वितरणलाई व्यवस्थित र स्तरीय बनाउन; बालसाहित्य सर्जकहरूको वृत्ति तथा व्यावसायिक सीप बढाउन बालपुस्तकहरूमा सबै वर्ग र क्षेत्रका बालबालिकाको पहुँच बढाउन राज्यले विशेषज्ञहरूको उच्चस्तरीय एवं

आधिकारिक निकाय वा ट्रस्ट गठन गरी बालबसाहित्यसम्बन्धी राज्यका नीति र कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गराउनुपर्छ ।

- देशको भौगोलिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, जातीय, भाषिक, धार्मिक विविधतालाई मनन गर्दै एक समुदायले अर्को समुदायलाई बुझ्न र सम्मान गर्न सघाउने बहुसांस्कृतिक (multicultural) बालसाहित्यको सिर्जना गर्न गराउन लगाउनुपर्छ ।
- वर्षौंदेखि संरचनागत, सामाजिक, लैङ्गिक, जातीय तथा विविध प्रकारले पाखापारिएका महिला, दलित, जनजाति तथा अन्य अल्पसंख्यक समुदायको सही पहिचान र सम्मान हुने गरी बालसाहित्यको सिर्जना गर्ने वातावरण बनाउनुपर्छ ।
- बालबालिकालाई हानिकारक मिडियाको खतराबाट जोगाउनका लागि स्पष्ट र प्रभावकारी नीति, ऐन र नियम लागू गर्नुपर्छ ।
- बालबालिकाले उपयोग र उपभोग गर्ने सामग्री र सेवाको विज्ञापन निर्माण तथा प्रचार प्रसार गर्दा बालबालिकाको स्वास्थ्य, सामाजिक मूल्यमान्यता र बालहितलाई सर्वोच्च प्राथमिकता दिनुपर्छ । यसका लागि अन्तरराष्ट्रिय मापदण्ड र प्रचलन पालन गर्न गराउन आवश्यक नियमन पनि गर्नुपर्छ ।
- बालसाहित्यको विकास र प्रवर्द्धनमा लागेका नेपाल बालसाहित्य समाजलगायत विभिन्न संस्थालाई नियमित रूपमा आर्थिक सहयोग उपलब्ध गराउनुपर्छ ।
- बालसाहित्यको उत्पादन तथा वितरणमा साभ्ना प्रकाशनको भूमिका बढाउनुपर्छ ।
- बालसाहित्यको विकासका लागि पाँच वर्षे राष्ट्रिय रणनीति तर्जुमा गर्नुपर्छ । (उक्त रणनीतिमा समावेश गर्नुपर्ने विषय/कामहरू तल यथास्थानमा उल्लिखित छन् ।)

२ अन्तरराष्ट्रिय समुदायसँग

- कुनै पनि समाजमा बालबालिका कसरी हुर्काइन्छ भन्ने विषयले विश्वका अन्य समाजमा पनि प्रभाव पार्न सक्ने परिस्थितिलाई मनन गर्दै बालबालिकाको हुर्काइप्रति विश्वसमुदायले चासो र जिम्मेवारी बहन गर्नुपर्छ ।
- अन्तरराष्ट्रिय सहयोगका विषयहरूमा बालसाहित्यका विषयले प्राथमिकता पाउनुपर्छ । बालहितका विभिन्न क्षेत्रमा कार्यरत अन्तरराष्ट्रिय संस्थाहरूले आफ्नो कार्यक्रममा बालसाहित्यको प्रवर्द्धनलाई समावेश गर्नुपर्छ र बालसाहित्यको विकासमा लगानी गर्नुपर्छ ।
- भूमण्डलीय तापमान वृद्धिदर घटाउन र द्वन्द्व समाधानमा हिंसाको प्रयोग कम गराउन पनि अन्तरराष्ट्रिय निकायले बालसाहित्यमा विशेष लगानी गर्नु आवश्यक भइसकेको छ ।

३ बालहित र बाल विकासमा लागेका निकायहरूसँग

- बालहित, बालअधिकार तथा बालविकासका विविध क्षेत्रमा लागि परेका स्वदेशी निकायहरूले आफ्ना कार्यक्रमहरूमा बालसाहित्यको भूमिका बढाउनु पर्छ साथै बालसाहित्यको विकासमा पर्याप्त लगानी गर्नुपर्छ ।
- बालअधिकारका विषयमा काम गर्दा बालबालिकाको स्वच्छ र स्वस्थ मनोरञ्जनका सामग्री उपभोग गर्ने अधिकार सुरक्षित गर्नुका साथै हानिकारक मिडियाबाट जोगिने अधिकारको लागि पनि सक्रिय हुनुपर्छ ।

४ बालसाहित्यको प्रवर्द्धनमा लागेका निकायहरूसँग

- नेपाली बालसाहित्यको नियमित अभिलेखन (डकुमेन्टेसन), अध्ययन, अनुसन्धान, अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा गुणस्तर निर्धारण गर्नु, गराउनुपर्छ ।

- बालसाहित्यको प्रवर्द्धन गर्न सघाउने अनुसन्धानमूलक पुस्तक, शोध तथा अनुसन्धान पत्रहरू, गोष्ठीपत्रहरू सङ्कलन र प्रकाशन गर्नु, गराउनुपर्छ ।
- बालसाहित्य सिर्जनामा स्तरीयता र एकरूपता ल्याउनका लागि विभिन्न उमेर समूह वा शैक्षिक स्तरका बालबालिकाले बुझ्ने र प्रयोग गर्ने बालमैत्री शब्दकोश, शैली पुस्तिका आदि निर्माण गर्नुपर्छ ।
- विश्वबालसाहित्यका उत्कृष्ट कृतिहरूको नेपालका विभिन्न भाषामा अनुवाद तथा नेपालभित्रकै विभिन्न भाषाका बालसाहित्यको विभिन्न भाषाहरूमा अनुवाद र प्रकाशन गर्नु, गराउनुपर्छ ।
- बालसाहित्यलाई सरल, सस्तो र छिटो तरिकाले देशव्यापी रूपमा पुऱ्याउन छापामाध्यमका साथै इलेक्ट्रोनिक र डिजिटल माध्यम, वेबसाइट आदिको उपयोग बढाउनुपर्छ ।
- बालसाहित्य सिर्जनामा लाग्ने लेखक, कलाकार र सम्पादकहरूको क्षमता र सीप विकास गर्न नियमित रूपमा शिक्षण, प्रशिक्षणको व्यवस्था गर्नुपर्छ ।

५ शिक्षा क्षेत्रसँग

- बालसाहित्य बालबालिका शिक्षासँग अभिन्न रूपमा गाँसिएको हुँदा यसलाई राज्यको शिक्षा मन्त्रालय, शैक्षिक नीति, कानून तथा कार्यक्रमअन्तर्गत राख्नुपर्छ ।
- शिशुविद्यालयदेखि विश्वविद्यालयसम्म सबै तहका शैक्षिक पाठ्यक्रममा बालसाहित्यलाई उपयुक्त स्थान र भूमिका दिनुपर्छ ।
- पुस्तकालय नीति, तथा पुस्तक नीति बनाउँदा बालमैत्री परिवेश र सुविधा उपलब्ध गराउने तथा बालपुस्तक र बालशैक्षिक सामग्रीलाई पर्याप्त स्थान दिनुपर्छ ।
- बालबालिकालाई हानीकारक मिडियाबाट जोगाउन विद्यालयभित्र र पुस्तकालयमा बालमैत्री वातावरण र मनोरञ्जन तथा शैक्षिक सामग्री उपलब्ध गराउनुपर्छ ।
- बालबालिकालाई पुस्तक पढ्ने बानी बसाल्न र बालसाहित्यतिर आकर्षित गर्न व्यापक रूपमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्छ ।

६ समाज, परिवार र अभिभावकहरूसँग

- अभिभावक, परिवार र समाजले बालबालिकाको समुचित विकासको लागि बालसाहित्यको भूमिका र महत्वलाई बुझ्नुपर्छ र बालसाहित्यमा लगानी गर्नुपर्छ ।
- बालबालिकालाई असामाजिक, अश्लील र हानीकारक मिडियाबाट जोगाउनका लागि सचेत प्रयास गर्नुपर्छ । आवश्यक परेमा दवाव सिर्जना पनि गर्न सक्नु पर्छ ।

७ लेखक, कलाकार तथा सम्पादनहरूसँग

- बालहित नै बालसाहित्यको अन्तिम लक्ष हो । बालसाहित्य सर्जक, कलाकार र सम्पादकको संयुक्त प्रयासबाट असल बालसाहित्य सिर्जना हुन्छ ।
- बालसाहित्य सिर्जना राष्ट्र र समाजको लागि गरिने महत्वपूर्ण, जिम्मेवारीयुक्त र विशेषज्ञता चाहिने काम हो ।
- नयाँ नेपालको निर्माणमा बालसाहित्यको महत्वपूर्ण भूमिकालाई हृदयङ्गम गर्दै नेपालको मानवीय विविधतालाई सही र समावेशी ढङ्गले समेट्ने र एक समुदायले अर्को समुदायको क्षेत्रीय, सांस्कृतिक, सामाजिक, जातीय, भाषिक, धार्मिक आस्था, परम्परा र विश्वासलाई बुझ्ने र सम्मान गर्ने बालसाहित्यको सिर्जना गर्नु अहिलेको ऐतिहासिक आवश्यकता हो ।

- असल बालसाहित्य सिर्जना गर्न सम्पादकको विशेष भूमिका हुन्छ। लेखक र कलाकार, प्रकाशक तथा पाठक, तीनै पक्षप्रति सम्पादकको उत्तरदायित्व भएता पनि मुख्य दायित्व पाठकप्रति नै हुनुपर्छ।
- बालसाहित्य सर्जकहरू आफ्नो सिर्जनालाई बालबालिकाको अधिकतम हितमा लगाउनलाई आफ्नो सीप र क्षमता विकासमा लेखक, कलाकार र सम्पादक निरन्तर लागि रहनुपर्छ।
- बालसाहित्य सर्जकहरू बालबालिकालाई जोखिममा पार्ने गरी बालसाहित्यको सिर्जना, उत्पादन र प्रसार गर्नु हुँदैन।
- बालबालिकालाई अहित गर्ने तर व्यवसायीलाई फाइदा पुऱ्याउने विज्ञापन तथा बालबालिकालाई लक्षित सामग्रीको सिर्जना र उत्पादन कार्यमा बालसाहित्यकारहरू लाग्नु हुँदैन।

८ आमसञ्चारका माध्यमहरूसँग

- अहिलेको सूचना तथा सञ्चारको युगमा बालबालिकाको शारीरिक, मानसिक र संवेगात्मक विकास गर्न तथा उनीहरूमा सामाजिक मूल्यमान्यता स्थापित गर्ने काममा आमसञ्चार माध्यमहरूले प्रमुख भूमिका खेल्नहेका छन् र यो भूमिका निरन्तर बढिरहेको छ। फलस्वरूप आमसञ्चारका माध्यमहरूमा बालबालिकाप्रति जिम्मेवारी बढिरहेको छ।
- बालबालिकाहरूको आवश्यकता र रुचि पूरा गर्ने तथा उनीहरूको शारीरिक, मानसिक र संवेगात्मक विकास गर्नका लागि आमसञ्चार माध्यमहरूले उपयुक्त बौद्धिक सामग्री र विषयवस्तु उपयुक्त भाषा र शैलीमा उपलब्ध गराउनुपर्छ।
- आमसञ्चारका माध्यमहरू मार्फत् बालबालिकालाई प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपले हानी पुऱ्याउनु तथा शोषण गर्नु हुँदैन।

९ भविष्यका कर्णाधार बालबालिकाहरूसँग

- बालबालिकाहरूसँग आफ्नो आवश्यकता र रुचि पूरा गर्ने तथा आफ्नो शारीरिक, मानसिक र संवेगात्मक विकास गर्ने उद्देश्यले तयार पारिएका स्वस्थ बौद्धिक सामग्री उपयोग गर्न पाउने अधिकार छ।
- बालबालिकासँग घरमा, विद्यालयमा र खेल्ने, काम गर्ने थलो वा व्यापारिक स्थानहरूमा हानीकारक तथा शोषण गर्ने सञ्चार सामग्रीहरूबाट सुरक्षित हुने अधिकार छ।
- बालबालिकाको शारीरिक, मानसिक, शैक्षिक तथा सामाजिक विकासका लागि चाहिने मनोरञ्जन, सूचना र ज्ञानका सामग्री आवश्यक हुन्छ र यो आवश्यकता पूरा गर्ने मुख्य दायित्व राज्यको हो।

१० नेपाली बालसाहित्यको विकासका लागि पाँच वर्षे राष्ट्रिय रणनीतिले समेट्नु पर्ने विषय/काम :

- बालसाहित्यको विकासमा राज्यको दायित्व स्पष्ट पार्ने।
- राज्यले बालसाहित्यको विकासमा उत्तरदायित्व लिएको बोध गराउने सङ्केतको रूपमा यो रणनीति तयार पार्ने।
- यो रणनीति तयार गर्दा बालसाहित्य र बालबालिकाको विकासका विभिन्न पक्षका विशेषज्ञहरू तथा बालसाहित्यको उपयोग, सिर्जना र उत्पादनमा लागेका सबै सरोकारवालाहरूको परामर्श लिने।
- राष्ट्रिय बालपुस्तक कोष (नेसनल चिल्ड्रेन बुक ट्रस्ट) स्थापना गरी बालसाहित्यका स्तरीय पुस्तक सुलभ रूपमा उपलब्ध गराउने तथा अन्य माध्यमहरूबाट पनि त्यस्ता सामग्रीको उत्पादन गर्ने गराउने।

- बालसाहित्यको उत्पादन (सिर्जना, प्रकाशन, मुद्रण, उत्पादन) लागतमा कम्तीमा ५० प्रतिशत अनुदानको व्यवस्था गरी सस्तोमा स्तरीय बालपुस्तक र बालसामग्री उत्पादन र वितरण गर्ने गराउने ।
- वर्षमा कम्तीमा १२ वटा बाल कथानक फिल्म, ५० वटा रेडियो बालनाटक, १० वटा बालगीत र बालकथा/नाटकहरूको श्रव्य तथा श्रव्यदृश्य क्यासेट र सीडी उत्पादन गर्ने गराउने ।
- बालसाहित्यको अन्तर्क्रियात्मक अडियो, भिडियो र पाठ्य वेबसाइट संचालन गर्ने ।
- टेलिभिजन, इन्टरनेटजस्ता आधुनिक सूचना र सञ्चारका माध्यमहरूबाट प्रवाहित हुने हानीकारक सामग्री तथा विज्ञापनबाट पर्न सक्ने दुष्प्रभावको प्रभावबाट बालबालिकालाई जोगाउन आवश्यक ऐन, नियम तथा आचार संहिता बनाउन र लागू गर्न, गराउन राज्यलाई सचेत र प्रेरित गर्ने तथा सघाउने ।
- टेलिभिजन, रेडियो तथा अन्य श्रव्यदृश्य माध्यमहरूमा बालसामग्री उत्पादन र प्रसार गर्दा सहूलियत र अनुदानको व्यवस्था गर्ने ।
- बालपुस्तकमा बालबालिकाको पहुँच बढाउन र बालसाहित्यबारे चेतना जगाउन देशका विभिन्न भागमा बालपुस्तक प्रदर्शनी आयोजना गर्ने, गराउने । साथै बालबालिकालाई पुस्तक पढ्न आकर्षित गर्ने सार्वजनिक तथा विद्यालयस्तरीय कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।
- राष्ट्र निर्माण र बालविकासमा बालसाहित्यको महत्व र भूमिका बारे देशव्यापी चेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने गराउने ।
- बालसाहित्यको विकासका लागि बालबालिकालाई लक्षित गरी बजारमा विक्री वितरण गरिने (शिशु पौष्टिक आहारबाहेक) खाद्य सामग्रीमा एक प्रतिशतका दरले सहयोग लिने व्यवस्था गर्ने ।

नेपाल बालसाहित्य समाजको बीसौँ वार्षिक सम्मेलनद्वारा पारित

स्थान : कास्की जिल्लाको घान्द्रुक गाविस, मिति : २०६६ फागुन २५ गते (९ March, २०१०)